

URARTU

Sınırları:

(DIA) Urartu Krallığı, Doğu Anadolu'da ve bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti sınırları içinde, bir kısmı Kuzeybatı İran'da olmak üzere, Karadeniz Bölgesi dışında kalacak biçimde tüm Doğu Anadolu'yu ve Kuzeybatı İran'ı ve Gökçe Göl olarak adlandırılan bölgeyi içine alan bir coğrafyada ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu sınırları belirten coğrafi bölge içinde yer alan üç göl; **Van Gölü**, **Urmiye Gölü** ve **Sevan Gölü**, krallığa bazı kaynaklarda “**üç göller krallığı**” adının verilmesine yol açmıştır. Bu büyük olasılıkla krallığın bu üç gölün çevresinde yayılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Adının Kökeni:

(DIA) Eski İbranice kaleme alınmış kutsal kitap Tevrat'ta Ağrı'nın adı (Tekvin 8: 4; II. Krallar 19:37; İşaya 37:38) üç ünsüz harf “**rrt**” olarak geçer. Ortaçağ rahipleri buna, birer “a” ünlüsü ekleyerek “**Ararat**” olarak yanlışlıkla okumuşlardır. Asur yazıtlarında **Uruatri** biçiminde rastlanır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre M.Ö. 13. yy. ile 9. yy arasında **Uruatri** ve **Nairi** gibi toplumlar Doğu Anadolu'da beylik ve aşiretler halinde yaşamaktaydılar.

(DIA) Asur yazılı belgelerinde Urartu Krallığını oluşturan beylikler M.Ö. 1300'lerden itibaren (M.Ö. 1274) Doğu Anadolu'da varlık göstermekte idiler. Asur Krallarından **I. Salmanasar** bu gölgeye yani Van Gölü ve çevresine yaptığı bir seferde burada “**Uruadri**” adıyla anılan bir beyliğin varlığından söz eder. Yazılı kaynakta, bu beyliğin kendisine karşı ayaklandığı, düşmanlık yarattığı ve bu nedenle söz konusu beyliğin denetim altına alınması amacıyla sefer düzenlediği anlatılır. Böylece tarihte ilk kez **Asur Kralı I. Salmanasar Dönemi'nde (M.Ö 1274 yılında) Uruadri** olarak Urartu'dan bahsedilmiştir. Daha sonra gelen Asur Kralları döneminde 1. Tukulti Ninurta (M.Ö. 1244) ve 1. Tiglat-Pileser (M.Ö. 1115-1114) dönemlerinde de Van Gölü çevresine seferler yapıldığından söz edilmektedir.

M.Ö. 858 yılına gelindiğinde diğere bir Asur Kralı **III. Salmanasar** yine aynı bölgeye seferler düzenler. Ancak III. Salmanasar'ın Van Bölgesi'ne düzenlediğı seferde, karşısında artık aşiret düzeninde küçük beylikler değil, bir kral tarafından yönetilen ve başkenti olan bir krallık olduğu görülür. M.Ö. 858 yılında itibaren Van Gölü çevresinde, **Arame** adında bir kral ve **Arzaşkun** adlı bir başkenti olan bir krallığın varlığından kesin olarak söz edilmektedir. Bu durumda Urartu'nun iki dönemi olduğu kabul edilir. **(DIA)**

1- 1274 yılından M.Ö. 858 yılına dek "Urartu Beylikler Dönemi",

2- M.Ö.858'den M.Ö. 585 yılına kadar olan "Urartu Krallık Dönemi".

Krallık, M.Ö 9. yy ortasında **I. Sarduri** ile ilan edilmiştir. I. Sarduri ile birlikte, Urartu Krallığı **Arzaşkun**'dan değil Van Gölü'nün batısındaki **Tuşpa** adlı bir başkentten idare edilmeye başlanmıştır. İlk Urartu yazıtı ve Van Kalesi'ndeki ilk anıtsal mimari bu krala aittir.

M.Ö. 7. yy'daki en güçlü krallardan biri olan **II. Rusa**'dan sonra ise gittikçe zayıflamış olan Urartu Krallığı M.Ö. 6. yy başlarında tarih sahnesinden çekilmiştir.

MÖ 2. binyılın başlarında Urartular aşiretler halinde Ağrı Dağı'nın eteklerindeki geniş otlaklarda göçebe olarak yaşıyorlardı. Urartular zamanla dağ tepelerinde şato vari küçük kaleler kurmuşlardır. Urartu halkının büyük bir devletin çatısı altında toplanmadan önceki tarihleri ve kültürleri hakkında daha birkaç yıl öncesine değin pek bir şey bilinmiyordu. Bu uygarlık üzerinde 19. yüzyılın ikinci yarısından beri çalışmalara başlanmış olsa da Urartuların karanlık geçmişini aydınlatacak somut kanıtlara hâlâ ulaşılammıştı.

(DIA) M.Ö. 1000 yıllarından biraz önce Urartu uygarlığı Van Gölü havzasında hızla gelişmeye ve biçimlenmeye başlamış, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise başkent Tuşpa (bugün **Van Kalesi ve eski Van şehri**) olmak üzere küçük bir krallık olarak Van Ovası'nda kurulmuştur. **(DIA)** Güneylilerin yakıştırdığı **Uruatru** ya da **Urartu** adına karşılık kendilerine daima "**Biainili**" yani "**Vanlı**"

diyorlardı. **Bian/Vian** adı küçük bir değişimle günümüzün Van'ında hala yaşamaktadır.

(DIA) Birbirini izleyen I. Sarduri (M.Ö. 840-830), İşpuini (M.Ö. 830-820), Menua (M.Ö. 810-785/80), I. Argışti (M.Ö. 785/80-760) ve II. Sarduri (M.Ö. 760-730) gibi baba-oğul kralların yüzyıl kadar süren hükümdarlıkları sırasında Urartu Krallığı büyüyüp güçlenmiştir. **(DIA)** Sınırları batıda Fırat'tan, doğuda Azerbaycan'a, kuzeyde Ermenistan'dan güneyde Toroslar'a değin yayılıyordu. Böylece Doğu Anadolu yaylasında tüm kurumlarıyla gerçek bir devlet doğmuştu.

M.Ö. 743'te, Adıyaman-Gölbaşı civarında **Asur kralı III. Tiglat-pileser** karşısında uğranılan bozgun bu hızlı çıkışa son vermiştir. Bunu, **M.Ö. 714'te**, önce Kırmımlı göçebe **Kimmerler**, sonra da **Asurlu II. Sargon** karşısında uğranılan yenilgiler izlemiştir. Urartu devleti yayılmacı politikasını terk ederek kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalmıştır. M.Ö. 675'lerde tahta çıkan ve 25 yıl kadar iktidarda kalan **II. Argışti'nin oğlu II. Rusa** Dönemi'nde yeniden bir kalkınma hamlesi yapıldıysa da, tüm çabalara karşın Urartu Krallığı, **M.Ö. 585** yılında tarih sahnesinden silinmiştir.

(DIA) Merkezi karakterli teokratik bir krallık görünümündeki Urartu devleti **soylular, savaşçılar, çiftçiler-köylüler ve köleler** gibi sınıflardan oluşuyordu.

(DIA) Kral, ülkesini başkent Tuşpa'daki sarayından büyük bir bürokrat ordusu yardımıyla yönetmekteydi. Örneğin M.Ö. 7. yüzyılda saraydaki hizmetlilerin sayısı **5.500** kişiyi bulmaktaydı. Bunların 3.784 tanesi, **hazinedarlık, av köpeği bakıcılığı, dokumacılık, sakilik, müzisyenlik vb. görevler üstlenmiş olan hadım ağa**, 1.113'ü **soylu-saraylı** ve 300'ü de **saray muhafızı** idi.

(DIA) Urartu kültürü, M.Ö 2. binyılın son yüzyılları içinde Van Gölü havzasının kuzey ve doğu yakasında gelişmeye başlamıştır. 1992 yılında Van'ın hemen kuzeyindeki Erçek Gölü'nün kuzey kıyısı yakınlarındaki Karagündüz'de onların aşiret düzenine ait bir mezarlık saptanmıştır. Prof. Dr. Veli Sevin tarafından kazılmış olan bu mezarlıkta cesetlerin oda biçimli mezarlara toplu halde

gömüldükleri tespit edilmiştir. Bir odada bazen sayıları 90'a varan iskelete rastlanmıştır. **(DIA)** Gömülen cesedin yanına, **kap kaçak içine konmuş yiyecek ve içeceklerle** çeşitli süs **eşyaları ve silahlar** bırakılmıştır. Bunlar arasında en ilginçlerini **demir eşyalar** oluşturuyordu. Hançer ve mızrak gibi törensel silahların yanında, **iğne, yüzük, bilezik ve halhal gibi süs eşyaları** hep demirdendi. Önceki dönemlerin popüler alaşımı **tunç** unutulmuştu. Urartular ülkelerinde bol olan **demir cevherinin** potansiyel gücünü anlamışlardı. Bütün Urartu devletinin tarih sahnesinde aldığı etkin **rolde demirin yarattığı itici gücün önemi büyüktü.**

Ülke toprakları genişledikçe eyaletlere ayrılmıştı ve her bir eyalet çoğu kez doğrudan doğruya başkentten atanan valilerce yönetiliyordu. **Titia** ve **Zaia** M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısında batı sınır bölgelerinde hizmet vermiş, adları bilinen ünlü Urartu valilerindendi. **(DIA)** Günümüze iyi durumda kalmış eyalet merkezleri arasında, Van'ın 25 km güneydoğusunda, Gürpınar vadisindeki **Çavuştepe (Sardurihinili)** Kalesi görkemli saray ve tapınaklarıyla ayrıcalıklı bir yer tutar.

Urartular güçlü ordulara sahipti. Başkent Van'da, kralın hep yanında olan ve Osmanlı'daki yeniçerileri andıran büyük bir hassa ordusu bulunuyordu. Bunun yanında eyaletler de ordu beslemekle yükümlüydü. Bu birlikler savaş zamanı tek bir başkomutanın yönetimi altında birleşiyordu. Ordu **süvari, piyade ve arabalılar** gibi farklı sınıflara ayrılmış ve askerler **zırh, miğfer, kalkan, kılıç, mızrak, balta, ok, yay** vb. silahlarla donatılmıştı.

Urartu Krallığı topografik ve coğrafi koşulların en zor ve en acımasız olduğu bir bölgede kurulmuştu. Burada çetin doğa koşulları ile savaşılmaksızın merkezi gücü yüksek ve gerçek anlamda bir devletin kurulup yaşaması hemen hemen olanak dışı idi. Nitekim Urartu öncesi binlerce yıllık geçmiş ya küçük köyler ya da göçebe aşiret düzenlerinin çevresinde biçimlenmişti. Bu nedenle onlar çabalarını doğaya karşı etkili bir altyapı sistemi geliştirmeye ve böylece de yerleşik bir uygarlık olmaya harcadılar. Uzun kış aylarının güven içinde **geçirilebileceği kaleler, uzak sınır noktalarıyla kesintisiz bir iletişim sağlayan karayolları** ve **kısa ve yağışsız geçen yaz aylarında yapılacak sulu tarım için yaşamsal önem taşıyan** **(DIA)**

su kanalları ile **bentler** onların bu büyük başarıları arasındadır. Urartu Krallığı'nın çağdaşı diğer Anadolu devletlerinden (Phryg, Geç Hitit, Lydia) ayıran en önemli özellik, **her biri son derecede ustaca tasarlanmış bu yoğun altyapı yatırımlarıdır**. Bugün Doğu Anadolu'nun en ıssız köşelerinde bile onlardan kalan bu altyapı tesislerinin kalıntıları görülebilir. Örneğin modern Van kentinin sulanmasında hâlâ Urartu Kralı **Menua**'nın M.Ö. 800 yıllarına doğru yaptırttığı **Şamram Kanalı** ile Kral II. Rusa'nın (M.Ö. 675-645) **(DIA)** Erek Dağı'nın tepesinde inşa ettirmiş olduğu yapay baraj gölünün (**Keşiş Gölü**) sularından yararlanılmaktadır. Urartulardan günümüze ulaşan en büyük ve en etkileyici anıt ise başkentleri Van Kalesi (**Tuşpa**)'dir. Kalenin yapımına M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından hemen sonra Urartu Kralı **I. Sarduri** zamanında başlanılmıştır.

Kral Menua (yak. M.Ö. 810-786) 51 km uzunluğundaki Menua Sulama Kanalını ve çevresindeki asma bahçelerini kızı **Tariria** için bugünkü Kadem Bastı mevkiinde yapay teraslar halinde yaptırmıştır. Bu yapay teraslar üzerinde yükselen asma bahçeleri, Asur Kraliçesi Semiramis'in dünyanın yedi harikasından biri sayılan asma bahçeleri ile özdeşleştirilerek efsaneleştirilmiştir. Semiramis/Şamram adını alan bu ünlü sulama kanalı, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Van'ın kuş uçuşu 50 km güneyinde yer alan Gürpınar (Havasor) Ovası'ndan Urartu Krallığı'nın başkentinin bulunduğu Van Ovası'na tatlı su getiren Menua Su Kanalı, geçtiği yerlerde yapılan tarıma hayat vermektedir. Kanal boyunca yaklaşık 5.000 hektardan fazla araziye sulamaktadır.

(DIA) Kral Menua, kanalın geçtiği duvarlar boyunca çeşitli yerlere 15 çivi yazılı inşa kitabesi koydurtmuştur. Günümüze kadar hiçbir Urartu yapısında bu kadar çok inşa yazıtına rastlanılmamıştır. Kanalın geçtiği en yakın kayalıklara yazılan ve kanal duvarları üzerine konan 15 kitabe, Menua Sulama Kanalı'nı aynı zamanda bir "**yazıt anıtı**"na dönüştürmüştür. Bu kadar çok yazıtın bırakılmasının en büyük nedenlerinden biri de, bir sonsuzluk anıtını oluşturan kanalın ve inşa yazıtlarının tahrip edilerek yok edilmesine karşı alınmış bir önlem olmalıdır.

“İşpuini'nin oğlu Menua, Tanrı Haldi'nin gücü sayesinde bu kanalı açtı. Adı Menua Kanalı'dır. Tanrı Haldi'nin büyüklüğü sayesinde, Menua, güçlü kral, Biainili Ülkeleri'nin kralı, Tuşpa kentinin efendisidir.

Menua der ki: Kim bu yazıtı silerse, kim onu tahrip ederse, kim bunu görürse, kim başkasına; “Bu kanalı ben açtım” derse o, Tanrı **Haldi**, Tanrı **Teişeba**, Tanrı **Şivini** ve bütün tanrılar tarafından mahvedilsin; güneş ışığından yoksun edilsin”.